

PŘEDMLUVA

podstránková poznámka DEZODORIZACE A DĚJINY PERCEPCE

Psát o historii vnímání čichem mne napadlo při četbě *Paměti* Jeana-Noëla Hallého, člena Královské lékařské společnosti ještě za starého režimu a prvního nositele titulu veřejného hygienika, uděleného v Paříži roku 1794.

Jean-Noël Hallé byl neúnavným bojovníkem proti zápachu v ovzduší a za dezodorizaci. Dne 14. února 1790 byl svými kolegy pověřen průzkumem okolí Seiny, jehož cílem bylo odhalit příčiny strašlivého pachu a oba břehy řeky podrobit serióznímu olfaktorickému měření;¹⁾ jindy byl zase, v doprovodu tehdejších největších kapacit francouzské vědy, přítomen vyprazdňování žumpy, považované za zdroj smrtelné nákazy, a prováděl pokusy, které by byly schopné tyto vlivy potlačit.²⁾ A to je pouhý zlomek příkladů z jeho každodenní praxe. V nemocnici prof. Hallé analyzuje a určuje s naprostou přesností jakoukoli zdraví škodlivou emanaci; dokáže rozlišit specifický zápach v místnostech, přeplněných muži, ženami či dětmi. Starobinec charakterizuje slovy „mdlá vůně těch nejhudších“.³⁾

Tento případ není zdaleka ojedinělý. Při pozorném pročitání dobových textů objevíme, že společnost byla vůči této oblasti života obzvlášť vnímavá. Pohled na krajinu s anglickým parkem nebo na plány ideálního města⁴⁾ kompenzuje v 18. století hrůzu z vdechování výparů města skutečného. V této souvislosti se anachronismu nevyhneme. Zde jsou přežitky nasnadě. Od dob usilovného pátrání Jeana-Noëla Hallého však přece jen ve způsobu percepce a analýzy pachů došlo k určitým změnám. O tom pojednává tato kniha.

Co kladení důrazu na senzibilitu znamená? Jak došlo k oné záhadné a znepokojivé dezodorizaci, která z nás učinila bytosti, jež jsou nesnášenlivé vůči čemukoliv, co v okolí vyruší z klidu jejich čichové orgány? Jakými etapami tato hluboká modifikace lidské podstaty prošla? Jaké sociální procesy se skrývají za těmito změnami doposud přijímaných schémat a systému symbolů?

Je známo, že tento problém neunikl pozornosti Luciena Febvra: mnoho z jeho děl nese stopy historie čichových vjemů.⁵⁾ Pak se pozornost obrátila k vjemům zrakovým a chuťovým; ty první byly stimulovány odhalením velkého panoptika, a zejména jeho vazbou na estetické cítění, za těmi druhými se skrývá přání analyzovat sociabilitu a rituály všedního dne. Také v této oblasti přišel čich zkrátka a byl diskvalifikován na pouhou oběť, ačkoliv útočil proti pachům veřejného prostranství.⁶⁾

A ještě později jako by nastalo období hlubokého ticha. Používání smyslů, různá hierarchie, to vše má svou historii; z tohoto pohledu nic není samoúčelné; nic neospravedlní přezíravý postoj odborníků. Odpor vůči pachům není jen výsledkem technického pokroku. Nezrodil se spolu s rozprašovači a tělovými deodoranty; ty jsou pouze důkazem odedávna obsese a pokračováním dlouhého procesu.

Přišel čas tento boj za percepci oprášit a poodhalit provázaný systém tehdejších představ, jež tento boj následně uvedly do pohybu. Zároveň s tím se nabízí konfrontace sociálních struktur s rozmanitostí percepčních postojů. Bylo by marné snažit se pochopit vzájemná propojení a nebrat přitom v potaz různost forem senzibility, jež je v těchto konfliktech nezřídka přítomná. Hrůza je mocná; zbytky a odpad ohrožují společenský řád, zatímco stabilitu podtrhuje důvěryhodné vítězství čistoty a libosti.

Realita a obrazotvornost se neustále prolínají v okamžicích, kdy by bylo nejjednodušší je od sebe oddělit. Tak je tomu uvnitř všech učených disputací o čichových vjemech a jejich normách, ve vědecké sociologii, při subjektivních interpretacích vědců, u postojů, které zaujímají ve snaze o komplexní sociální pohled, po celé historické období intolerance, radosti či zalíbení na poli fragmentární vědy, tedy všude tam, na čem vědci vybudovali svoji strategii.

Jsme-li tedy postaveni tváří v tvář takovému šíří názorů a postojů, smysl pro povinnost nás nutí, abychom si kladli omezené cíle; dovoluji si zde předložit pečlivě roztríděné materiály, v rámci množství všech prací věnovaných dějinám smyslového vnímání, všem zvědavým, kteří si zde rozborem pro sebe naleznou další informace o pravdě v historické psychologii.

NEJISTOTOU POZNAMENANÉ VĚDECKÉ ROZPRÁVY

Na první pohled jsou chování Jeana-Noëla Hallého a filozofické názory jeho doby vzájemně provázány. Zájem, který věnuje skutečným týkajícím se dobového smyslového vnímání, v sobě nese stopy působení vědecké koncepce senzualistů. Ta čerpá z tezí Johna Locka, roku 1709 již byla nastíněna Maubecem v díle *Principes physiques de la raison et des passions des hommes*⁷⁾ a dále byla rozvedena Hartleyem. Jeho dílo je do francouzštiny přeloženo v roce 1755 a tvoří spolu se dvěma stěžejními díly Condillacovými *Essai sur l'origine des connaissances humaines – Esej o původu lidského poznání* (1746) a *Traité des sensations – Pojednání o počtecích* (1754) základ logického systému. Rozum, který Locke prezentoval ještě jako „samostatný a z vlastní aktivity vycházející“ princip,⁸⁾ se u Condillaca mění „v soubor či kombinaci činností duše“. Úsudek, myšlenka, přání, vášně, to vše jsou pouhé různě transformované pocity; každý z nás má ve své paměti sochu, která ožívá vdechnutím růžové vůně a díky tomu se začíná projevat jako rozumná bytost.

A od těch časů se budou muset všichni vědci a filozofové konfrontovat se senzualismem; již navždycky jím budou, chtějí nechtějí, ovlivněni. Avšak to je jen nepatrná část dějin filozofie osvícenství, jež rovněž bude předmětem našeho zájmu.⁹⁾ Ta zase připomíná, jak důležitá je bdělost. Smysly „jsou čím dál více rozlišovány a odstupňovány za souhlasu nebo nesouhlasu přírodních věd“.¹⁰⁾ Čich Jeana-Noëla Hallého je neustále ve střehu v očekávání virového nebezpečí, zatímco optimista abbé Pluche vyzývá k radosti z přírodního divadla.¹¹⁾

Avšak filozofové přece jen věnují čichu málo pozornosti. Lhostejnost vědců stojí v opozici k názoru Luciena Febvra, pro něhož tento smysl symbolizuje úsvit moderní doby.¹²⁾ Kromě toho jsou vědecké rozpravy vždycky, jakmile se dotknou tématu, které je obětí vlastního protimluvy, vedeny velmi opatrně. Neustálé váhání mezi upřednostňováním a degradací samotné existence čichových vjemů je dokladem nejistoty vědců na této půdě.¹³⁾ Nedostatek odpovídajících pojmů, nepochopení původu pachů a skutečnost, že někteří odmítají teorii o *smyslovém orgánu*, nás nutí k dodatečnému vysvětlení všech pochybností kolem tohoto tématu a k pokračování v diskusi o něm.¹⁴⁾

Čich je přitom paradoxně charakterizován několika poměrně jednoduchými stereotypy. Díky přítomnosti chutě, chuti a instinktu v sobě